

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Андрій ПРОКОПЧУК (Київ)

**МІТТЕНВАЛЬД, 1946–1951: З НАГОДИ П'ЯТДЕСЯТИЛІТТЯ
ТАБОРІВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У МІТТЕНВАЛЬДІ,
НІМЕЧЧИНА / УПОР. Т. РОГАТИНСЬКА, Б. КАРПЕНКО;
РЕД. КОЛ. П. РОГАТИНСЬКИЙ ТА ІН. ТОВАРИСТВО
КОЛИШНІХ МЕШКАНЦІВ ТАБОРІВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ
У МІТТЕНВАЛЬДІ. – ВОРРЕН, МІЧІГАН, 2001. – 753 с.**

Нещодавно громадськості було презентовано книгу “Міттенвальд, 1946–1951: З нагоди п'ятдесятиліття таборів українських біженців в Міттенвальді, Німеччина”, видану Товариством колишніх мешканців таборів українських біженців у Міттенвальді. До редакційного комітету увійшли Петро Рогатинський, Ярослав Дужий (голова Товариства колишніх мешканців таборів українських біженців у Міттенвальді), Тетяна Рогатинська, Борис Карпенко, доктор Остап Винницький, Мирослав Велигорський, П. Рогатинська. Згадана праця є тематичною збіркою документів і спогадів, виданих Товариством колишніх мешканців таборів українських біженців у Міттенвальді (Німеччина) з нагоди п'ятдесятиріччя українських таборів для “переміщених осіб” у цій місцевості.

Книга має дві частини – україномовну та англomовну (резюме української). Збірник є унікальним вже тому, що більшість документів оприлюднено вперше і введення їх в науковий обіг дозволяє відповісти на певні питання історії українських таборів для “переміщених осіб”. Загалом для збірки було використано спогади та документи багатьох колишніх мешканців таборів у Міттенвальді. Для даної збірки фото прислали 33 особи, 29 колишніх мешканців таборів зголосилися без додаткових даних, а 173 колишніх міттенвальдців надали спонсорські внески від 11000 до 10 \$ (с. 741–742).

Як відомо, біля міста Міттенвальд, Баварія, в американській зоні окупації Німеччини, існувало три табори IPO¹ для українських “переміщених осіб” (ПО)², а саме табори Єгеркасерне (березень 1946 – початок 1951 рр.), Люттензее (вересень 1946–1947 рр.) та Піоніркасерне (лютий 1947–1950 рр.). В цих трьох таборах проживала найбільша кількість українських “перемі-

¹ IPO (від англійської абрєвіатури IRO: International Refugee Organization) – Міжнародна Організація системи ООН, що опікувалася втікачами.

² Ця категорія мала кілька назв на різних мовах Європи. Так, найпоширенішими назвами були “displaced persons” (DP), “verschleppte Personen”, “переміщені особи”, “перемещенные лица” та ін.

щених осіб” в Німеччині. Саме життя шести тисяч українців у цій “українській республіці”, як називають табори Міттенвальда, протягом п’яти років і стало темою збірки. Власне українці проживали в таборах від чотирьох до шести років. У книзі нам пропонують глянути на таборове життя українців під різним оглядом – політичне, громадське, спортивне, культурне, відносини з окупаційною американською владою у контексті непростого процесу виживання і самоствердження в післявоєнній Німеччині.

Історичне тло існування цих таборів виглядало таким чином. Існувало кілька таборів для “переміщених осіб” у Баварії, де жили українці. Це були табори в Карлфельді, Регенсбурзі, Аугсбурзі та табір Функкасерне біля Мюнхена. Всі їхні мешканці, зважаючи на непевний повоєнний час, перебували у невизначеному стані. Навесні 1946 р. було ліквідовано табір у Карлсфельді, найбільший на той час табір українських “переміщених осіб”, де проживало п’ять тисяч українців. Його мешканців було розселено частково до таборів Міттенвальда, Бертесгадена та Функкасерне (Мюнхен). Серед міттенвальдських таборів Єгеркасерне був переважно українським табором (98% українців з 3,5 тисячі мешканців), тоді як Піоніркасерне та Лютензее були багатонаціональними таборами. У Піоніркасерне проживало близько 1,5 тисячі мешканців, з них 65% українців; а у Лютензее близько тисячі росіян та українців. Загалом, коли влітку 1947 р. УНРРА³ була замінена ІРО, американська зона окупації була поділена на області, кожна з яких мала підобласті. За цим розподілом міттенвальдські табори входили до Облaсті 6 Гавтинг, а пізніше було створено підобласть Міттенвальд. Серед 9,5 тисяч “переміщених осіб” різних національностей в Облaсті 6 Гавтинг українців було 6 тисяч осіб.

Загалом дуже цікавими для дослідників є документи і спогади, що зібрані в усіх розділах: “Табори в Міттенвальді”, “Таборове життя”, “Лікарська опіка”, “Таборові організації”, “Спорт в таборах”, “Замітні події”, “Нариси”, “Спомини”, “Світлини”, “Життєписи”. Також є відомості про три з’їзди колишніх таборян Міттенвальда.

Варто звернути увагу на надзвичайно цікаву главу “Спомини” про визначних діячів української діаспори, що проживали в таборах. Дізнаємося тут про маловідомий історичний факт, що протягом 1948–1950 рр. сім’я лідера ЗЧ ОУН Степана Бандери проживала спочатку в таборі Піоніркасерне (1948 р.), а потім, після ліквідації табору, була переселена друзями сім’ї до Єгеркасерне (1949–1950). Сім’я Степана Бандери – жінка Ярослава, діти Наталка, Андрій та мала Леся жили під прізвиськом Попелів (с. 195). Сам провідник ОУН (р) часто навідувався до своїх рідних у табір.

У главі “Життєписи” нам розповідають про життєвий шлях вісімдесяти семи найвизначніших мешканців трьох міттенвальдських таборів. Це, зо-

³ УНРРА (від англійської абрєвіатури UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration) – агенція ООН, що опікувалася біженцями і “переміщеними особами” до ІРО.

крема, д-р Юрій Янів (с. 642), д-р Ярослав Розумний (с. 630), Тетяна О. Карпенко Рогатинська (с. 619–620), видатний славіст Данило Гузар Струк (с. 634–635), професор, д-р Петро Гой, видатний діяч української діаспори, Голова Товариства мешканців українських біженців у Міттенвальді Ярослав Дужий (с. 616–618), д-р Остап Винницький (с. 609–610), Омелян Бучацький (с. 607–608), Андрій Бук (с. 605–607), відомий журналіст Ростислав Хом'як, професор, д-р Осип Андрушків, проф., д-р Роман Андрушків (с. 603) та ін.

Також у міттенвальдських таборах жили і творили Т. Осьмачка, І. Кошелівець, Ю. Дивнич, І. Чолган, Е. Андрієвська. Радував своєю творчістю талановитий бандурист Зиновій Штокало, працював талановитий скульптор Михайло Черешньовський. Загалом у міттенвальдських таборах було виховано і розвинулося немало видатних постатей.

Також дуже цікавою є частина “Світлини”, де ми бачимо як чудову природу, що оточувала табори українських ПО (с. 252, 256), так і зображення керівних органів українських таборів “переміщених осіб” у Міттенвальді (с. 258–260), а в розділі “Таборові установи, майстерні, робітничі та навчальні курси” бачимо повсякденне життя табору – на пошті, у перукарні, таборова поліція, кухня, пральня (с. 261–263). Крім того, у міттенвальдських таборах працювали курси водіїв, різьбярства (с. 263–268), курси автомеханіків та англійської мови (с. 269). Не менш цікавою є і діяльність таборових організацій – Пласту і СУМу (с. 301–316), Спілки українських ветеранів (с. 316–318) та Імки-Івки (с. 320–324). Також ми бачимо діяльність виховних і навчальних установ при таборах – дитсадок (с. 283–284), народної школи (с. 285–286), Української реальної гімназії (с. 287–291), Торгової школи, учительської семінарії, педагогічних курсів, Ради Фізичної культури та Української музичної школи (с. 292–300). Окремо висвітлено релігійне життя мешканців таборів, де відбувалися служби Української греко-католицької та Української автокефальної православної церков (с. 273–282). Розвиток спортивного життя таборів ми бачимо на фото (с. 338–347).

Дуже цінні з наукової точки зору матеріали, опубліковані у підбірці документів у книзі. Всі документи подані англійською, німецькою, транслітом, а іноді і українською мовами. Тут знаходимо повідомлення таборової громади про відвідання табору радянським генерал-майором (з репатріаційною метою) від 6 червня 1948 р.; пояснювальну записку таборового лідера табору Піоніркасерне від 9 червня 1948 р. Володимира Сіяка про інцидент, що стався після цих відвідин, де спеціально наголошується, що в таборі не було створено своєї репатріаційної місії (очевидно, через небажання повертатися до СРСР) після відвідин табору радянськими функціонерами; в таборі панують спокій і порядок, а інцидент пояснюється великою кількістю чужих на території табору (с. 666); документи ІРО (с. 667) та таборових органів самоврядування (с. 668); також зібрані і документи різних організацій, що існували в таборах: СУМу (с. 675–677), ІМКА/ІВКА (с. 712–720); програма музичних і концертних заходів (с. 687–693). Крім того, маємо змогу завдяки цій частині побачити різноманітні сертифікати і документи таборових освітніх установ і курсів (с. 679–693).

Окремо варто зупинитися на розділі “Замітні події” (с. 157–179), де йдеться, зокрема, про візит апостольного посланця (з Ватикану) до Міттенвальда о. Миколая Вояковського 27 квітня 1947 р. і його спільну службу з місцевим о. Богданом Смиком (с. 157). Також не можна оминати Олімпіади для Шостої області ІРО (с. 175–178), де брали участь 254 спортсмени з восьми національних команд і українці, маючи найбільшу дружину (83 спортсмени), посіли перше командне місце у боротьбі проти чехів, словаків, поляків, литовців, росіян та угорців.

Розвитку спортивного життя таборів відводиться окремий розділ (с. 121–152). У міттенвальдських таборах розвивалися такі види спорту, як волейбол, баскетбол, бокс, настільний теніс, великий теніс, легка атлетика, плавання, шахи, хокей на льоду. Активно діяла низка спортивних товариств у Регенсбурзі, Ашафенбурзі, Мюнхені, Ансбасі (с. 125). Спорт відіграв кілька ролей, серед яких були оздоровча та репрезентативна.

25 листопада 1945 р. було створено Раду Фізичної Культури (РФК) в Мюнхені-Карлсфельді за участю 17 делегацій з дев'яти спортивних товариств. РФК зареєструвала до 25 вересня 1946 р. 39 спортивних товариств (2873 членів) у американській окупаційній зоні Німеччини та 12 товариств з 829 членами у англійській (с. 125). Було налагоджено систему змагань між спортивними товариствами таборів (с. 126). Також зроблено короткий огляд розвитку різних видів спорту в середовищі національних груп (с. 152–154).

Отже, підсумовуючи, ми можемо зробити певні висновки. По-перше, сам факт появи такої збірки є подією в науковому житті. По-друге, книга є прикладом мікроісторичних досліджень, які, без сумніву, є на часі, зокрема, і для історії української діаспори Німеччини, адже для написання обґрунтованої і детальної історії таборів українських “переміщених осіб” в Німеччині маємо спиратися на якомога більшу кількість досліджень історій окремих таборів та їх об’єднань. По-третє, книга є актуальною вже тому, що написана безпосередніми учасниками подій, лідерами таборового життя, котрі і формували весь його розвиток як у теорії, так і на практиці. По-четверте, праця не лише документує життя найбільшого об’єднання таборів українських “переміщених осіб” в Німеччині, але вводить цю мікроісторію у макроісторичний контекст.